

AKADEMIKUI LEONARDUI SAUKAI – BALTIJOS ASAMBLĖJOS PREMIJA

Baltijos Asamblėja – nuo 1992 metų veikianti Lietuvos, Latvijos ir Estijos parlamentų bendradarbiavimo organizacija, siekdama skatinti literatūros, meno ir mokslo plėtojimą Baltijos valstybėse, įvertinti ryškiausius laimėjimus šiose srityse, juos pripažinti tarptautiniu lygiu ir skleisti kitose valstybėse, tiesiant tarp jų kultūros tiltus, įsteigę premijas, kasmet skiriamas geriausiems, kūrybingiausiems ir talentingiausiems šių kraštų rašytojams, atlikėjams ir mokslininkams. Šiomet šie apdovanojimai įteikti jau penkiolikta kartą. Spalio 16 d. Latvijoje vykusiame Baltijos Asamblėjos jungtinės komisijos posėdyje buvo nuspręsta mokslo premija apdovanoti Lietuvų literatūros ir tautosakos instituto Dainyno skyriaus vyriausiąjį mokslo darbuotoją, Lietuvos mokslų akademijos akademiką, folkloristą, habilituotą daktarą, profesorių Leonardą Sauką už fundamentinę folkloro studiją „Pasaka *Eglė žalčių karalienė*“.

Kalbėdamas premijos įteikimo ceremonijoje, Baltijos Asamblėjos prezidentas dr. Mantas Adomėnas taip įvertino mokslo nominaciją: „Šis veikalas yra išskirtinis Leonardo Saukos laimėjimas, kuris stiprina Baltijos valstybių tapatybę ir pasididžiavimą visų Baltijos tautų tradicijomis. Ši studija yra žymaus Lietuvos mokslininko gyvenimo darbas, kuris neišvengiamai paskatins toliau plėtoti kultūros tyrimus ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse, ypač Baltijos valstybių regione.“

Jau pačioje savo mokslinės veiklos pradžioje Leonardas Sauka juto, kokia didžiulė meno vertybė yra pasaka „Eglė žalčių kara-

lienė“, koks nepaprastas tautos dvasinis turas glūdi joje. Vieną po kito jis metai iš metų kaupė šios pasakos variantus, išsibarsčiusius įvairiose saugyklose ir naujai užfiksuojamus, atspindinčius šimtametę pasakos gyvavimo tradiciją ir kartu nuo atskirų individualybių priklausomą jos perteikimo įvairovę. Taip susidarė patraukli galimybė sekti pačią pasakos kūrybinę plėtotę, kurią šiek tiek veikė, bet neįstengė pristabdyti kone kanoniniais virte jos tekstai (beje, Jono Jablonskio pateiktasis esąs toks vykęs, kad bene labiausiai padėjo šiai pasakai tapti kūrinium, įkvepiančiu ir profesionalųjį meną). Kartu premijos laureatui magėjo į pasaką žvelgti ne tik kaip į išskirtinę meno vertybę, bet ir kaip į kūrinį, dėkingą įvairioms mitologinėms bei kosmogoninėms interpretacijoms. Gilinantis į pasaką, teko peržengti barjerą, laikantį ją vien lietuvių tautos savastimi, ir imtis atkakliai, nuosekliai ieškoti jos atitikmenų kitų tautų pasakojamosios tautosakos kloduose. Paieškos buvo vaisingos. Ilgamečio kruopštaus ir intensyvaus darbo ir mokslinių apibendrinimų rezultatas – keturių tomų veikalas „Pasaka *Eglė žalčių karalienė*“. Išleistas 2007–2008 metais, jis visapusiškai atskleidė šio ne tik lietuvių, bet ir kitų tautų meninio kūrinio vertę ir grožį.

Pirmas šio išspūdingo leidinio tomas skirtas, be abejo, pasakos lietuvių variantams. Jie pateikiami beveik visi, kuriuos knygos sudarytoji ir parengėji pavyko surasti. Jų, užrašytų visuose Lietuvos regionuose ir už jos ribų, susidaro 182 (su vertimais) ir kitas kalbas – 185) tekstai. Antrame tome sudėti visi žinomi „Eglei žalčių karalienei“ tapatūs latvių pasakos „Žalčio jaunikis“ variantai. Jie, kaip ir lietuvių, yra ryškiausiai išplėtoti, aktyviai išibrovę į modernųjį, individualųjį meną. Trečiame tome skelbiami ne baltų, o

estu, suomių, vepsių, rusų, baltarusių, ukrainiečių, lenkų, bulgarų, moldavų, totorių, kazachų, čiuvašų variantai. Abiejuose tomuose tautosakos tekstai pateikiami ir originalo kalbomis, ir išversti į lietuvių kalbą, aptariamoms jų sąsajoms su lietuviška medžiaga. Ketvirtas leidinio tomas – pasakos tyrinėjimai, kitos žinios apie ją. Plačiuose įvadiniuose kiekvieno tomo straipsniuose skaitytojas aptiks naujų, įdomių faktų ir duomenų, susijusių su apskritai pasakos ir atskirų jos variantų gyvavimu, minčių bei samprotavimų apie skelbiamų tekstų bendrus bruožus ir įvairovę, jų siužetinių linijų skirtynes ir bendrybes.

Garbinga premija įvertintas Leonardo Saukos darbas peržengia vien mokslui priskiriamo veikalo ribas. Jis išsiskverbia ir į literatūros, ir į meno sferas. Kartu jis ne tik praturtina lietuvių folkloristiką, bet ir yra pravartus latvių bei estų folkloristams. Beje, leidinio trečio tomo estiškąją dalį mūsų tolimieji šiaurės kaimynai ketina savo šalyje išleisti atskira knyga. Kita vertus, apgailestautina, kad apdovanojimai Baltijos Asamblijos premija Lietuvoje yra tarsi užslaptinti, nesusilaukia atgarsių.

Kostas Aleksynas

PAŽINKIME VYTAUTĄ SKUODĮ IR KAIP TAUTOSAKOS RINKĖJĄ

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos rankraštyne yra saugoma tautosakinė medžiaga, kurią 1971–1976 m. surinko Vytautas Skuodis (pirmoji jo užrašyta tautosaka 1941–1948 m.). Visa ji sutelkta į 23 knygas ir 45 magnetines juostas (LTRF mg 1568-1612). Tai trijų Panevėžio krašto liaudies dainininkių – Onos Vežikauskienės, Katrynos Rindeikienės ir užrašytojo motinos Elžbietos Skuodienės – dešimtmečius išnešioti, gal ne sykį joms padėję išgyventi ar rasti išeitį iš sunkios gyvenimo situacijos dvasios turtai.

Atrodo, tai tik keli Tautosakos archyve saugomi rinkiniai (LTR 4801, 4802, 4804, 4805), bet didelė jų apimtis ir labai geras sudarymas (laikomasi metodinių nurodymų,

pateikti išsamūs vietovių aprašai, įdomios fotografijos, užrašytojo ir pateikėjų vertingi pastebėjimai, analizių ir daromų išvadų skyreliai) išties verti besidominčiųjų tautosaka ir jos rinkimu dėmesio.

Apie V. Skuodį turbūt daugumai yra tekę girdėti ne kaip apie tautosakos rinkėją, bet kaip apie pokario okupacijos metais pasireiškusį dvasinį tautos šauklį, laisvo žodžio skelbėją, pagrindinio leidinio *Perspektyvos* (1978–1979) sumanytoją ir leidėją, buvusį politinį kalinį ir pagaliau kaip „pavojingą asmenį“, ištremtą už Lietuvos ribų. Veikiausiai daugelis yra skaitęs ir jo knygas, parašytas gyvenant ir dirbant grįžus į Lietuvą, tai *Balsas iš Lietuvos pogrindžio 1972–1987* (2006), *Lietuva iš anapus 1990–1992* (2006), *Melo, neapykantos ir šmeižto kronika 1993–1997* (2007) ir kt.

V. Skuodis gimė 1929 m. kovo 21 d. Čikagoje (JAV), Elžbietos Skuodienės-Markevičiūtės ir Petro Skuodžio šeimoje. Vytauto motina, niekaip negalėdama Amerikoje pripti, laiškuose seseriai Onai skundėsi:

Kai aš dar buvau Lietuvoje, kaip man kas kalbėjo, kad iš karto bus nesmagu Ameriki, tai aš visados priešindavaus. Bet nei vieno laiško neišleidau į Lietuvą be ašarų ir taip pat nesulaukiau iš Lietuvos, kad neriedėtų skaitant ašaros (LTR 4801, p. 12).

Begalinis žmonos ilgesys tėvynei pakeičia ir jos vyro Petro mintis, nors Amerikoje jis jau buvo išgyvenęs apie dvidešimt metų. Šeima su mažamečiu Vytuku grįžta į Lietuvą ir apsigyvena Panevėžyje. 1932 m. ateina į pasaulį Vytauto brolis Adolfas, o po ketverių metų – ir sesuo Zinaida. Iki prasidedant Antrajam pasauliniam karui, E. Skuodienė ypač daug dėmesio skyrė vaikų auklėjimui. Vėliau, 1947 m. mirus vyrui, jos pečius užgulė šeimos maitintojos našta, reikėjo sukti galvą, kaip išmaitinti ir išmokslinti vaikus. Apie Markevičių kilmę yra tokios žinios:

Nuo seno Vabalų kaime Markevičių giminė gyveno viena. Sename dokumente, kuris buvo išduotas vienam iš E. Skuodienės prosenelių 1819 metais, rašoma, kad Markevičių giminė nuo senų senovės priklausė bajorų luomui ir kad privilegijas jų valdomiems 24 valakams žemės, esančios Upytės apskrityje, Šilagalio seniūnijoje, atitinkamai raštais patvirtino karaliai Zigmantas III ir Vladis-

lovas IV. To dokumento, kuris, deja, 1948 metais dingio, pradžioje buvo didelio, gražaus Markevičių giminės herbo atvaizdas, kurio raudono skydo viduryje stovėjo balta gulbė. Antra tokia pat gulbė stovėjo ant aukščiau esančios geltonos karūnos. Iš tų sename rašte minimų 24 valakų palyginus nedidelės žemės plotas buvo ištįsęs pagal kairįjį Lėvens upės krantą. Kitą gi – didžiausiąją dalį užėmė miškai, kuriuose dar Elžbietos senelis Mykolas, o gal prosenelis, sutikdavę meškas (LTR 4801, p. 3).

Viename tautosakos rinkinyje V. Skuodis rašo:

Vaikystės dienų prisiminimuose savo motiną visų pirma prisimenu kaip dainininkę. Man iki šių dienų pasiliko mįslė, kodėl, jai pradėjus dainuoti, aš, trijų keturių metų pipiras, išsikibęs į jos sijoną arba apkabinęs ją, smarkiai rėkdavau, net su ašaromis, tokiu būdu reikalaujau, kad ji nutiltų. Kas tai buvo: susijaudinimo ar susierzinimo išraiška, dabar negaliu pasakyti. Kai ji dainuodavo skambiu, švariu ir aukštu balsu, man atrodydavo, kad tai jau nebe mano mama (LTR 4801, p. 16).

Taigi pirmasis jo „prisilietimas“ prie tautosakos įvyko per puikų mamos balsą, jos didelį įsijautimą į dainą ir dainavimą. Tai lyg per motinos syvus įlietas į sąmonę tautos piliečio kokybės kodas, reikiamai suveikęs tam tikrais gyvenimo momentais.

Tautosakos užrašytoju V. Skuodis tapo anksti – sulaukęs keturiolikos metų, dar besimokydamas Panevėžio berniukų gimnazijoje (1941–1948). Čia lietuvių kalbos ir literatūros žemesnių klasių gimnazistus mokė gimnazijos direktorius, žinomas kalbininkas ir tautosakininkas Petras Būtėnas. Jis supažindino berniukus su tautosaka, atskleidė jos grožį, rinkimo ir išsaugojimo svarbą.

V. Skuodis prisimena:

Dažnai jis [P. Būtėnas – R. V.] ateidavo į pamokas kažko susirūpinęs. Vokiečiai užėmė gimnazijos rūmus. Po to dar tris kartus privertė išsikraustyti iš mus priglaudusių mokytojų seminarijos rūmų, teismo rūmų, pagaliau ir iš vienuolyno rūmų. Nežiūrint viso to, jis sugebėjo sudominti mus lietuvių liaudies kūryba ir paskatino rinkti tautosaką, retus žodžius, papročius (LTR 4801, p. 17).

Viename rinkinyje randame jo užfiksuotą svarbų faktą apie save ir tautosaką:

1943 m. gruodžio 30 d. keturiolikametis IV klasės mokinys Vytautas Skuodis, išaiškinęs savo

motinai tautosakos rinkimo svarbą, padarė pirmuosius jos užrašus (LTR 4801, p. 17).

Toliau rašoma:

1944 m. pavasario pradžioje dėl patalpų trūkumo gimnazija baigė savo mokslus. Pasiliko tęsti mokslą tik tai išleidžiamųjų IV-osios ir VIII-osios klasių moksleiviai, besiruošiantys valstybiniam egzaminams. <...> Kartą susijaudinęs mokytojas liepė išsirikiuoti aikštėje prieš bažnyčią. Kiek palaukus, staiga pasirodė aukšto rango vokiečių karininkas, lydimas būrio žandarų su atkištais į priekį automatais. Karininkas pasakė mums kalbą, ragindamas stoti į Nord jaunimo sąjungą, prisidedant prie Naujosios Europos kūrimo. <...> Tai pasakęs, drauge su žandais, supusiais aikštę, išnyko. Visi lengviau atsidusome. Atsiduso ir prieš laiką pražilęs direktorius. Pamokoms daugiau nebesusirinkome, nes po keletos dienų gavome pažymėjimus ir brandos atestatus apie sėkmingą valstybinių egzaminų „išlaikymą“. <...> Daugiau savo direktoriaus niekada nebematėme, tačiau jo šviesus atminimas ir dėkingumas jam vertė toliau dirbti pradėtą darbą. Iki 1947 metų viduržiemio, t. y. iki tėvo mirties, užrašiau viską, ką tuo metu motina galėjo prisiminti ir ką teko nugirsti iš kitų, o taip pat iš savo tėvo. Taip buvo prirašyta didelė buhalterinė knyga, padarant joje 362 įrašus, tame skaičiuje 248 motinos dainų, prieš tai iš tos knygos išplėšiant pašto ženklų kolekciją (LTR 4801, p. 17–18).

Taigi V. Skuodis, pats to nesureikšmindamas, jau tada tapo rimtu tautosakos rinkėju. Tai, ką tuo metu buvo užsibrėžęs atlikti, jis darė labai kruopščiai, pasiremdamas jau turimomis žiniomis. Tobulas darbas yra ryškus šio žmogaus bruožas, būdingas jam visą gyvenimą – nuo jaunumės iki dabar. Pirmoji užrašyta tautosaka tapo tvirta vėliau nuveikto darbo šaknimi.

Veržli gyvenimo tėkmė nešė jaunuolį tolyn, ateityje ir vėl įsukdama į jau pažįstamus vandenis. 1948–1953 m. V. Skuodis sėkmingai studijuoja Vilniaus valstybiniame universitete ir įgyja geologo kvalifikaciją, vėliau, 1964–1969 m., neakivaizdiniu būdu mokslus tęsia Gamybiniame-moksliniame inžinerinių tyrinėjimų statybos institute Maskvoje. Nuo 1953 m., būdamas puikus savo profesijos žinovas, V. Skuodis dirba ypač aktyviai: sąjunginio instituto „Hidroenergojekt“, vėliau – „Hidroprojekt“ Vakarų ekspedicijos geologu, inžinieriumi geologu, vyriausiuoju

inžinieriumi geologu, inžinerinių geologinių tyrinėjimų lauko darbų techniniu vadovu, kompleksinių tyrimų biuro viršiniu. 1969–1978 m. jis dėsto Valstybinio Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto Hidrogeologijos ir inžinerinės geologijos katedroje. 1971–1976 m. triūsia ir kaip tautosakos rinkėjas – intensyviai ją užrašinėja, sutvarko ir įteikia Lietuvių tautosakos rankraštynui. Gal ir neatsitiktinumas, kad kaip tik šiuo gyvenimo tarpsniu V. Skuodis išeina veikti į pogrindį, o vėliau tampa ir atviru disidentu. 1978–1979 m. jis įgyja docento vardą, tampa Helsinkio grupės ir Katalikų komiteto nariu.

1970 m. pradžioje V. Skuodis Vilniaus liaudies universiteto Kraštotyros ir paminklų apsaugos fakultete klausėsi paskaitos, kurią skaitė ilgametis Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbuotojas, habilituotas humanitarinių mokslų daktaras (tuo metu filologijos mokslų kandidatas) Kazys Grigas. Paskaitos tema buvo „Tautosakos rinkimo reikšmė ir metodika“. Vėliau V. Skuodis prisimena:

Toji paskaita, o taip pat kelios kraštotyrinių ekspedicijų suruoštos etnografinės vakaronės paskaitos, pasirašus savo archyve, ištraukti seniai užmirštą ir nepakankamai mano vertintą rinkinį, kurį, dar vieniems metams praėjus, ryžausi nunešti į Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos sektorių. Tas rinkinys sektoriaus mokslinių bendradarbių tarpe sukėlė tam tikrą susidomėjimą. Gavau pasiūlymą užrašyti dainas pakartotinai į magnetofono juostą, prašant motiną padainuoti visas dainas iš naujo. Tokį pasiūlymą priėmus, teko imtis darbo visu rimtumu, kurio pasekmėje atsirado šis dviejų knygų apimties dainų rinkinys su magnetofoninių įrašų priedu aštuoniose ritėse, užrašant iš viso 448 dainas, t. y. 200-ais dainų daugiau kaip iki 1947 metų. Trečiają, o gal dar ir ketvirtąją, turės sudaryti tautosakinė proza, tačiau tai dar tik ateities planuose (LTR 4801, p. 18–19).

Žymaus tautosakininko paskaita V. Skuodžiui buvo lyg stiprus vėjo gūsis, priminęs jam apie daugiau nei prieš dvidešimt metų iš motinos užrašytas dainas. Žinoma, mokslininkų geras dainų rinkinio įvertinimas taip pat buvo svarbus ir lemtingas akstinas, paskatinęs jį tęsti tautosakos rinkėjo darbą.

Pasak V. Skuodžio, motina, sužinojusi apie mokslininkų prašymą, kuo mieliausiai

sutiko dainas padainuoti dar kartą. Maža to, ji pasiūlė sūnui įrašyti dar dviejų, daugybę dainų mokančių moterų dainas. Tai buvo Pamarliškių kaime gyvenanti jos pusseserė K. Rindeikienė ir kaimynė O. Vežikauskienė.

Prasidėjo pasirengimas artėjančios vasaros „koncertams“. Kaip jis vyko, belaukiant ne tiek paties „tautosakos rinkėjo“, kiek stebuklingo balsą užrašančio aparato, rodo V. Skuodžiui rašyti motinos laišakai. Štai vieno jų ištrauka:

Dabar esu sveika. Vakar net iki Dambavos buvau nuėjusi su kaiminia Vežikauskiene. Pagal Nevėžį, ant kalno mes abi dariam pirmą dainų repeticiją, nes aš jau turiu susirašius virš 40 dainų, o jinai virš 30. Tai mes ten per tris valandas laiko nei jos visų dainų neišmėginam ir vakaras atėjo. Tai kai sušils oras, tai mes į ten tankiai trauksime derinti balsų, nes namuosi nepatogu vis kaukti visokiom bindūrom (LTR 4801, p. 19).

V. Skuodžiui patarus, dainininkės pradėjo sudarinėti vis ilgėjančius dainų sąrašus. Nemažai dainų buvo literatūrinės kilmės (Maironio, Vienažindžio, Vaičiaičio). V. Skuodžiui laiške priminus motinai apie jų antraeiliskumą, ši jam atsakiusi, esą tai mėgstamiausios jos vaikystės dainos. Tautosakos užrašinėjimas su magnetofonu prasidėjo 1971 m., motinai vasarojant Pamarliškių kaime, pusbrolio Alpono Misevičiaus sodybos klėtyje.

V. Skuodis rašo:

...Įrašų metu pačias dainininkes sudomino jų žinomų dainų skaičius. Išsivystė net savotiškos lenktynės, ypač tarp O. Vežikauskienės ir mano motinos. Nenusileisdama joms ir 82 metų amžiaus senutė K. Rindeikienė visomis išgalėmis stengėsi prisiminti pusiau užmirštas ir senai nebedainuotas dainas. Iš viso buvo padaryta apie 1200 dainų įrašų. Čia tenka pripažinti didelį nuopelną Elžbietos Skuodienės, kuri paskaitino ir organizavo kitų dviejų dainininkių dainų „skrynių“ ištuštinimą. <...> tęsėme nebaigtą darbą, kol, užrašęs paskutinę dainą <...>, išvažiavau, anot motinos, išspaudęs ją kaip citriną (LTR 4801, p. 23).

Nors atrodė, kad jau viskas užfiksuota, tautosakos rinkėjui pas dainininkes tekdavo vis sugrįžti: „dainų skryniose“ jos teberasdavo neprisimintų dainų ir kitokių negirdėtų „tautosakos dalykėlių“. Kartais pertrauką reikėdavo daryti ir dėl techninių kliūčių – už-

rašytojas pritrūkdavo magnetinės juostos. 1975–1976 m. Tautosakos rankraštynas buvo papildytas neįtikėtinais dideliais tautosakos rinkiniais, sudarytais iš daugiau nei dviejų dešimčių į kietus viršelius įrištų knygų. Jeigu pamėgintume įsivaizduoti šią medžiagą sudėtą į vieną rinkinį, prieš akis iškiltų įspūdingas, beveik metro aukščio „tautosakos stulpas“ (O. Vežikauskienės rinkinys (LTR 4804) sudarytas iš aštuonių, K. Rindeikienės (LTR 4805) – iš septynių, E. Skuodienės (LTR 4801) – iš šešių knygų).

Tai toks V. Skuodžio nuveiktas darbas tautosakos išsaugojimo labui. Svarbiausia čia ne tik paminėta rinkinių apimtis arba kokio senumo tautosaka juose užfiksuota. Labai reikšminga yra tai, kad visa medžiaga yra profesionaliai, tiesiog preciziškai sutvarkyta: tarmiškai iššifruoti visi įrašyti pasakojamieji ir dainų tekstai, kiekviena daina turi autentišką metriką, užrašytojo pastabas ar pasvarstymus, turiniuose atsispindi žanrinis suskirstymas, yra iliustracijų, t. y. fotografijų, nuorodų sąrašai ir t. t. Įdomiausia, kad kiekviena pirmoji rinkinio knyga, pristatanti medžiagą ir pateikėjas, turi bendrą turinį, kuriame „Tautosaka“ eina 17-uoju numeriu. Tai reiškia, kad, be esančios rinkiniuose tautosakos, pirmoji knyga turi dar šešiolika nemažų skyrių, pavyzdžiui, O. Vežikauskienės rinkinyje: „Onos Vežikauskienės gyvenimo aplinka ir jos gyvenimas“, „Ona Vežikauskienė kaip tautosakos pateikėja“, „Ona Vežikauskienė kaip kūrėja“, „Onos Vežikauskienės pasisakymai apie dainavimą ir dainas“, „Tautosakos, užrašytos iš Onos Vežikauskienės, matematinė-statistinė analizė“, „Tautosakos, užrašytos iš Onos Vežikauskienės, kiekybinė charakteristika pagal jos skyrius, žanrus, išmokimo (sužinojimo) šaltinius, vietą ir laiką“ ir t. t. Šiuose skyriuose yra gausybė vertingos informacijos ne tik apie pateikėjas, jų pačių, giminių ar net protėvių gyvenimą, bet ir apie istorinius įvykius, vietas, vietovardžių ir pavardžių kilmę, socialinę aplinką, knygnešius.

Užrašinėdamas dainas, V. Skuodis neapsiribojo turėtomis ar įgytomis dirbant žiniomis. Jis rėmėsi ir *Tautosakos rinkėjo vadovu*, kuris jam labai padėjęs „išpešti“ iš pateikėjų daugiau dainų.

Iš rinkiniuose išsakytų V. Skuodžio padėkų šviesaus atminimo Norbertui Vėliui suprantame, kad profesoriaus konsultacijos jam buvusios labai reikšmingos tiek užrašinėjant, tiek tvarkant surinktą tautosakinę medžiagą. O jos sukaupia ištis daug, tai ir įvairios dainos (2360), žaidimai, rateliai, šokiai (31), pasakos (39), sakmės ir padavimai (52), pasakojimai ir atsiminimai (428), priežodžiai bei patarlės (525), atminimai (50), mįslės (35), kelios skaičiuotės, erzinimai (40), garsų pamėgdžiojimai (15), liaudies medicinos žinios (134), pasakojimai apie tam tikras apeigas ir papročius (304), įvairių žanrų kūriniai (418).

Taigi V. Skuodis, kaip tautosakos rinkėjas, padirbėjo ištis labai vaisingai, su jam būdingu užsidegimu, tikslumu ir išmintimi. Viskas šiuose baruose užbaigta ir sutvarkyta. O toliau...

Knygos *Balsas iš Lietuvos pogrindžio* pratarmėje jis rašo:

Lėtai žingsniuojant gyvenimo vėlyvojo rudens keliu ir nenumaldomai artėjant prie nebūties ribos, vis dažniau prieš akis išskyla tai, kas buvo gražiausia ir prasmingiausia. Vienas iš tokių to gyvenimo laikotarpių buvo 1972–1987 metai, kada man nelabai suvokiamos vidinės jėgos buvau stumiamas įsitraukti į persekiojamą ir pavojingą Lietuvos pogrindžio veiklą, vėliau perėjusią į atvirą disidentizmą, pasiekusį aukščiausią tokios veiklos laipsnį, tituluojamą politinio kalinio vardu (p. 7).

Šis V. Skuodžio gyvenimo laikotarpis – tai dvylika metų lageriuose, tremtis užsienyje, tik po 1989-ųjų grįžimas į tėvynę (jį pakviečia dirbti Vilniaus universitetas, netrukus pasiūloma vadovauti Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrui). 1992–2001 m. V. Skuodis dirba Vilniaus universiteto Geologijos-mineralogijos katedros docentu, 1999 m. apdovanojamas Vyčio Kryžiaus 3-iojo laipsnio ordinu.

Garbūs aštuoniasdešimtieji gyvenimo ir veiklos metai netikėtai V. Skuodį vėl atvedė į susitikimą su tautosaka. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos archyvo skyrius, jau trečius metus renkantis geriausių, ypač nusipelnusių tautosakos rinkėjų, 2009 m. spalio 19 d. vykusio tautosakos vakaro „Iš žmonių į knygas, iš knygų – į žmones“ metu (jį vedė etnologė Gražina Kadžytė) V. Skuo-

džiui įteikė simbolinę „Tautosakos medaus“ premiją. Tai kuklus, bet išties svarbus padėkos ženklas žmogui, kuris, nusilenkdamas savo tautai ir tikrosioms jos vertybėms, gebėjo tiek daug padaryti dėl tautosakos išsaugojimo. Jo rinkiniuose įtaigiai išdėstyta tautosakos užrašymo „racionali strategija“, arba, kitaip tariant, išsamiai aprašyti jo naudoti ir gerai „veikę“ užrašymo metodai, be abejo, galėtų būti vertingas kelrodis jaunam ar jau šokią tokią patirtį turinčiam tautosakos rinkėjui. Stebinantis kiekvieno rinkinio akademiškumas ir pilnumas (pavyzdžiui, O. Vežikauskienės rinkinį sudaro 1959 vnt. tautosakos) kviestų geriau įsiklausyti ne tik į užrašytus liaudies kūrinis, bet ir į pateiktųjų pastebėjimus ir prisiminimus apie dainas, jų dainavimą, išmokimo aplinkybes, papasakotas jų pačių gyvenimo istorijas. Džiugu, kad buvo lemta išsipildyti ir E. Skuodienės svajonei – jos autobiografinė knyga *Kai vėluoja laimė* (parengė Kostas Aleksynas; pirmąją jos dalį *Našlaitės dalia* kaip atskirą knygą parengė ir savo lėšomis išleido V. Skuodis dar 1972 m.) skaitytoją pasiekė 2002 metais. V. Skuodis viename iš rinkinių, kalbėdamas apie motinos dainuojamas dainas (kai kurias jų išmoktas iš K. Rindeikienės bei O. Vežikauskienės), yra pasakęs: „Dainos, kaip ir žmonės, turi savo likimus.“ Vilkimės, kad likimas bus palankus ir kitų dviejų pateiktųjų – senosios K. Rindeikienės ir kūrybingosios O. Vežikauskienės – išsakytai, išdainuotai tautosakai ir jų gyvenimo istorijoms.

Rima Visackienė

JUBILIEJINIS ISFNR KONGRESAS ATĖNUOSE

2009 metais sukanka lygiai pusšimtis metų nuo Tarptautinės pasakojamosios tautosakos tyrinėtojų draugijos (*International Society for Folk Narrative Research*, trumpiau – ISFNR) įkūrimo 1959-aisiais. Per tą laiką organizacija įvairiose šalyse surengė keturiolika pasaulinių kongresų ir penkias tarpines konferencijas, jos aktyvių narių skaičius gerokai perkopė aštuonis šimtus, o

pati draugija, nemažai prisidėdama leidžiant žurnalą *Fabula*, pasaulinę pasakų enciklopediją *Enzyklopaedie des Märchens* ir kitus stambius leidinius, užėmė svarbiausias pozicijas naratyvinio folkloro tyrimuose.

Šiometis XV draugijos kongresas, kurį organizavo Helenų folkloro tyrimų centras, yra jau antrasis, įvykęs Graikijos sostinėje, – mat 1964 metais čia vyko IV kongresas, kuriame buvo priimtas draugijos statutas ir padėti pamatai tolesnei jos veiklai. Žinoma, per tą laikotarpį draugijos renginių mastai nepaprastai išaugo, ir į XV pasaulinį ISFNR kongresą, kuris 2009 m. birželio 21–27 d. vyko po saulėtu Atėnų dangumi, susirinko daugiau nei 300 dalyvių iš visų žemynų (pasak organizatorių, paraiškų buvo atsiųsta dar daugiau – apie 400, tad atranka buvusi griežta). Sualpinti tiek pranešimų į vos keturias kongreso darbo dienas (penktoji buvo skirta pažintinei ekskursijai) išties buvo nelengva, tad kai kada vienu metu vykdavo net dešimt paralelinių sesijų. Kongreso metu surengtos ir dvi parodos: pirmoji – per pastaruosius penkerius metus išleistų folkloro leidinių ir mokslinių publikacijų, antroji – jubiliejinė su draugijos istorija susijusių nuotraukų ir dokumentų. Kongreso pabaigoje įvyko visuotinis ISFNR narių susirinkimas, kuriame buvo išrinktas naujas draugijos prezidentas (juo tapo Ulrichas Marzolphas iš Vokietijos; jis pakeitė nuo 2005 metų draugijai sėkmingai ir aktyviai vadovavusį estą, Tartu universiteto profesorių Ūlo Valką) ir padaryti keli tolesniam draugijos gyvavimui svarbūs sprendimai.

Bendra XV ISFNR kongreso tema buvo „Pasakojimai erdvėje ir laike: sklaida ir adaptavimas“ (*Narratives Across Space and Time: Transmissions and Adaptations*), o jos aprėpiamas platus temų spektras suskirstytas į šešias potemes:

- 1) pasakojamojo folkloro tyrimų istorija ir ateitis,
- 2) mitologija, ekologija ir aplinkos reprezentavimas,
- 3) migrantų ir išeivių bendruomenės: atmintis ir prisitaikymas,
- 4) socialinės strategijos ir kolektyvinė tapatybė,

- 5) pasakojimas ir pasakotojai,
- 6) folklorinis naratyvas šiuolaikinėje terpeje.

Negana to, kongreso metu buvo surengti dar du atskiri simpoziumai: pirmasis – užkalbėjimų tyrėjų forumas, o antrasis – steigiamasis „Religinių pasakojimų tinklo“¹ (*Belief Narratives Network*, toliau – BNN) simpoziumas. Akivaizdu, kad visos šios temų ir dažnai vienu metu vykstančių kone tuzino renginių įvairovės fiziškai buvo neįmanoma aprėpti, tad kiekvienas dalyvis rinkosi pagal savo interesus ir galimybes, skonį ir poreikius, o dažnai ir dalyvaudamas savotiškoje loterijoje – juk negalėjai būti absoliučiai tikras, kad pasirinktas pranešimas ar renginys pasirodys besąs visiškai toks, kokio tikėjaisi. Beje, paralelinės sesijos vyko net septyniose skirtingose akademinio Atėnų pasaulio vietose, atstumas tarp jų būdavo iki dešimties ar net penkiolikos minučių pėsčiomis, tad perbėgti iš vieno „panelio“ į kitą nebuvo taip paprasta, kaip, pavyzdžiui, ankstesniame kongrese Tartu, kur dauguma renginių vyko visai greta ar net po tuo pačiu stogu². Tiesa, šiemetinio kongreso mastai buvo dar didesni, tad kaltinti organizatorius dėl vienu metu ir atokiai vienas nuo kito skaitomų pranešimų gausos būtų neteisinga. Įspūdingumu ir net savotiška kone antikine „gigantomanija“ pribloškė oficialus kongreso atidarymas Atėnų universiteto iškilmių salėje bei jo uždarymas su prašmatniu gurmanišku banketu ir keliais

¹ Lietuviškas vertimas „religiniai pasakojimai“ nėra tikslus, nes angliška sąvoka *belief narratives* turi gana plačią prasmę: ji apima ir liaudiškais tikėjimais pagrįstas sakmes bei su jomis besivaržančias antisakmes, ir įvairias religines istorijas – vadinamuosius šventųjų gyvenimus, ir įvairiausių pasakojimus apie tikėjimą ir netikėjimą bei jų apraiškas ir grimasas istorijos tėkmėje ir nūdienos bendruomenėje, apie įvairias kulto vietas, religinius lyderius ir pan. Tiesą sakant, visą šios srities tyrėjus dominantį temų spektrą ir tikslesnes paties termino ribas dar teks apibrėžti kitoje BNN konferencijoje, kuri planuojama 2010 m. gegužės mėnesį Sankt Peterburge.

² Plačiau apie XIV ISFNR kongresą Tartu, Estijoje, žr. Lina Būgienė. Pasaulinis folkloristų kongresas Tartu, *Tautosakos darbai*, 2005, [t.] XXX, p. 266–269.

šimtais dalyvių bei svečių. Galima tikrai stebėtis ir žavėtis palyginti negausaus graikų organizatorių būrelio, o ypač – kongreso sekretorės ir programos koordinatorės Marilenos Papachristophorou, kuriai teko bene didžiausias krūvis, energija ir sugebėjimais.

Tarp plenarinių pranešimų išsiskyrė pirmąją kongreso dieną skaitytas pasakų tyrėjos iš Kanados, Kvebeko, Vivian Labrie pranešimas apie dvylikos jos analizuotų skirtingiems tipams priklausančių pasakų paplitimą, sąsajas su įvairiausiais kontekstais, gyvenimiškais situacijomis ir patirtimi. Paženklinsi žemėlapyje ir išsamiai aprašiusi kiekvienos iš šitų pasakų „kelia“ realiame pasaulyje, mokslininkė pateikė bent keletą tolesnių *pasakos tipo* tyrimo galimybių: 1) įtraukti į tipo aprašą ir kitokio pobūdžio pasakojimus ar net visiškai kitokios prigimties kūrinius, pavyzdžiui, kino filmus; 2) analizuoti prasmės su(si)darymo būdus, išplaukiančius iš kiekvienos pasakos, bei su ta pasaka susijusius ir į tam tikrą visumą susijungiančius skirtingus subjektyvumo lygmenis; 3) nustatyti skirtingų tipų tarpusavio ryšius. Pažymėjusi, kad kiekvieno pasakos tipo istorija – tai tarsi atskira mūsų žmogiškajai egzistencijai ir pažinimui svarbi kelionė tam tikru „maršrutu“, pranešėja baigdama klausė, ar kartais nebūtų įmanoma užčiuopti visus šiuos „maršrutus“ sujungiančios savotiškos bendros „transporto schemos“, ir ko toks atradimas galėtų mums išmokyti.

Panašios mintys sudarė ir kito plenarinio pranešimo – graikų mokslininko Michaelio Meraklio skaityto antrąją kongreso dieną – branduolį. Kalbėtojas ypač pabrėžė gyvybinę variantų svarbą, teigdamas, kad varijavimas – esminė ir neišvengiama liaudies pasakojimų savybė, išryškėjanti net ir tada, kai pasakotojas tyčia stengiasi perteikti pasakojimą visiškai taip pat, kaip yra jį girdėjęs ar seniau pasakojęs. Žodinė pasakojimų tradicijos prigimtis neleidžianti išvengti varijavimo, ir tai – įstabus liaudies kultūros bruožas, neatsiejamas nuo jos tradiciškumo.

Toliau kalbėjęs pasakų tyrėjas iš Getingeno Ulrichas Marzolphas, ne vieną dešimtmetį paskyręs Irano pasakų lobynui pažinti, savo pranešime gvildeno šios sudėtingo li-

kimo šalies naratyvinės tradicijos išsaugojimo ir tyrimo keliamas problemas, itin daug dėmesio skirdamas intelektualinės nuosavybės klausimams ir islamo dvasinės bei kultūrinės tradicijos suvokimui nūdienos kontekste apskritai. Lyg tyčia sutapo, kad kaip tik kongreso dienomis Irane prasidėję su prezidento rinkimų rezultatais susiję neramumai ir riaušės suteikė šiam pranešimui ypatingos svarbos bei aktualumo.

Trečiosios kongreso darbo dienos plenariniai pranešimai buvo skirti kiek kitokių tradicijų analizei. Antai Stephanos Imellos iš Atėnų bandė pasiekti šiuolaikinėse graikų sakmėse veikiančių antikinių dievų, herojų bei kitų svarbių senovės figūrų raidą ir nustatyti, kokių mastu jų paveikslai yra savaiminės žodinės tradicijos plėtotės, o kokių – literatūrinių šaltinių poveikio ir įvairių intelektualų bei kultūrininkų pastangų rezultatas. Kitas pranešėjas – kinų mokslininkas Gejin Chao iš Pekino – nagrinėjo vadinamojo Gesaro epo (populiaraus Tibeto ir Mongolijos tautų liaudies kūrybos žanro) atlikėjų tipus ir jo atlikimo bei išmokymo būdus, neretai, kaip teigia patys tradicijos atstovai, susijusius su įvairia antgamtinė bei religine patirtimi.

Paskutinės kongreso darbo dienės plenariniai pranešimai vėl atkreipė dėmesį į folkloro ir jo tyrimų sąsajas su bendruomenės gyvenimo ir politikos aktualijomis. Gary Alanas Fine'as iš JAV gilinosi į juokavimo ir anekdotų kūrimo fenomeną. Jo nuomone, humoras – tai priemonė sutvirtinti visuomenės pamatus, nes smagus ir nuoširdus juokas padeda tam tikros visuomenės nariams pajusti savo bendrumą ir kolektyvinę tapatybę. Antra vertus, populiarių anekdotų polinkis pažeminti savo objektą, šiurkščiai jį sumenkinti ar skleisti kandžius, sunkiai sugriaunamus stereotipus lygiai taip pat gali suskaldyti bendruomenę ir supriešinti jos narius. Vis dėlto, kad ir kokie būdami tendencingi, anekdotai ir liaudies humoras apskritai dažniausiai yra būdas įtvirtinti grupės ir platesnės visuomenės santykius: perfrazuojant žinomą posakį, galima teigti, kad jeigu apie tave juokaujama, vadinasi, tu egzistuoji – tiek kognityvine, tiek siauresne politine prasme.

Paskutinio plenarinio pranešimo autorė Gabriela Kilianova iš Slovakijos sostinės Bratislavos pateikė plačią analitinę mokslinio mąstymo ir etnologijos mokslo raidos antroje XX a. pusėje buvusioje socialistinėje Čekoslovakijoje apžvalgą: kokios teorijos ir metodologijos, ideologinės srovės ir pagrindinės sąvokos labiausiai veikė etnologinius tyrimus po Antrojo pasaulinio karo, kokių poveikių jiems darė politiniai pokyčiai šioje šalyje po 1948 metų ir kaip šioje humanitarinių mokslų šakoje buvo diegiamas marksizmas-leninizmas. Pranešėja pažymėjo, kad, nors pastarosios ideologijos įtaka slovakų etnologijai buvusi didžiulė, vis dėlto skirtingi mokslininkai laikėsi gana įvairių ir skirtingų metodologinių ir teorinių kryptių. Remdamasi savo pokalbiais su vyresnės kartos kolegomis, pranešėja mėgino apibendrinti jų požiūrį ir pažvelgti į to meto akademinę situaciją jų akimis. Ko jie siekė atlikdami tyrimus? Kokiais būdais mėgino įgyvendinti savo siekimus? Pranešimo tikslas – pagilinti mūsų supratimą apie etnologijos gyvavimą totalitarinio režimo sąlygomis, analizuojant empirinius duomenis ir įtraukiant naują žodinio diskurso dimensiją (kadangi ankstesni rašytiniai dokumentai neatspindi išsamaus vaizdo – juk totalitarinėje visuomenėje toli gražu ne viskas galėjo būti fiksuojama raštu, baiminantis persekiojimo).

Daugybė galbūt dar įdomesnių ir aktualesnių pranešimų buvo perskaityta atskirose sesijose, tačiau, kaip minėjau, jų pasirinkimas ir kiekvieno kongreso dalyvio susidarytas vaizdas apie šiuolaikinės folkloristikos problematiką ir raidos kryptis bei tendencijas gali būti labai individualus ir gerokai skirtingas, tad ką nors apibendrinti verčiau sen nemėginasiu. Nebent pacituosiu glaustą seno lietuvių folkloristų bičiulio, vengrų mokslininko Vilmoso Voigto atsakymą į klausimą apie šios draugijos įtaką folkloristikos raidai per penkiasdešimt jos gyvavimo metų: „ISFNR specialiai nekūrė ir neskatino naujų šios srities teorijų atsiradimo, bet ji jas priimdavo ir plėtojo.“ Pasisemti naujų idėjų ir palyginti savo patirtį su kitų šalių kolegų atradimais galėjome kiekvienas.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui šiame prestižiniame renginyje atstovavome

trise. Sakytinės tautosakos skyriaus vadovė dr. Daiva Vaitkevičienė mitologijos ir etnologijos sekcijoje skaitė pranešimą iš dar beveik netirtos baltų etnoentomologijos srities – apie mitinius vabzdžius liaudies tikėjimuose ir pasakojimuose. Būdamą Tarptautinio užkalbėjimų tyrimų komiteto narė, D. Vaitkevičienė aktyviai dalyvavo ir Atėnų kongreso metu vykusiame atskirame šios srities mokslininkų simpoziume. Sakytinės tautosakos skyriaus mokslo darbuotoja dr. Jūratė Šlekonytė, vadovaujanti tarpinstituciniam projektui „Skaitmeninė Jono Basanavičiaus lietuvių tautosakos biblioteka“, kurio tikslas – į virtualią erdvę perkelti J. Basanavičiaus folklorinį bei mokslinį palikimą ir padaryti jį prieinamą plačiajai visuomenei, kongreso dalyvius supažindino su projekto eiga ir rezultatais. O šių eilučių autorė skaitė naujausių folkloro lauko tyrimų duomenimis pagrįstą pranešimą apie nūdienos lietuviškų sakmių raidą bei tradicinių pasakojimų ir pasakotojų padėtį šiandieninėje kultūroje apskritai. Būdamą naujojo BNN tinklo kūrimo iniciatyvinės grupės narė, taip pat aktyviai dalyvavau kongreso metu vykusio šios organizacijos simpoziumo veikloje ir buvau išrinkta steigiamojo BNN susirinkimo sekretore.

Vis dėlto garsiausiai Lietuvos vardas nuskaumbėjo kongreso pabaigoje, kai visuotiniam ISFNR narių susirinkimui buvo pasiūlyta kitą, XVI, kongresą surengti Vilniuje 2013 metų vasarą. Kadangi šiai minčiai buvo pritarta, belieka stengtis kuo geriau ir atsakingiau suorganizuoti šį grandiozinį renginį mūsų sostinėje – kad Šiaurės Atėnai garbingai perimtų estafetę iš klasikinių Atėnų. Tam tikrai prireiks visų lietuvių folkloristų geranoriškos talkos ir pastangų.

Lina Būgienė

TARPTAUTINĖS BALADŽIŲ KOMISIJOS 39-OJI KONFERENCIJA

2009 m. liepos 13–18 d. Minske įvyko 39-oji Tarptautinės baladžių komisijos (*Kommission für Volksdichtung* = *International Ballad*

Commission) konferencija, kurią surengė Baltarusijos nacionalinės mokslų akademijos Menų, etnografijos ir folkloro institutas. Konferencija subūrė mokslininkus iš Australijos, Baltarusijos, Belgijos, JAV, Kanados, Lenkijos, Lietuvos, Nyderlandų, Portugalijos, Rumunijos, Rusijos, Suomijos, Škotijos, Turkijos, Ukrainos, Vokietijos. Buvo perskaityta beveik 40 pranešimų.

Rengėjai konferencijai suteikė gana platų pavadinimą – „Pasaulinis liaudiškas paveldas: praeitis, dabartis, perspektyvios tyrimų kryptys“, tačiau pamėgino jį sukongretinti, pasiūlydami ir keletą kryptingesnių folkloro tyrimo aspektų: tarpkultūrinė sąveika liaudies mene; nacionaliniai kultūros vertybių savitumai ir jų šiuolaikinės transformacijos; universalios liaudies kultūros vertybės kaip komunikacijos pagrindas kultūros srityje; dainos kaip pasaulio paveldas (sūžetų, tipų, poetinių formų varijavimas).

Šitoks platus konferencijos problematikos formulavimas greičiausiai bus paskatinęs į Minską atvykti ne tik dainuojamosios tradicijos, bet ir kitų etninės kultūros sričių – pročių bei apeigų, liaudies architektūros, etnolingvistikos specialistus. Pranešimais, grįžtais senosios arba šiuolaikinės etnografinės medžiagos analize, ypač išsiskyrė Rusijos ir Baltarusijos mokslininkai. Kitų šalių pranešėjai (dažnas jų yra ir Tarptautinės baladžių komisijos narys) dėmesį sutelkė į pačius įvairiausių dainavimo kultūros aspektus. Kaip pavyzdį, atskleidžiantį šios konferencijos probleminio akiračio mastą, galima paminėti darbinuose posėdžiuose gvildentas temas: regiono ar kaimo šiuolaikinė viešo dainavimo tradicija; muzikavimo ir dainavimo vaidmuo, išlaikant imigrantų etninės bendruomenės tautinį savitumą; pietų slavų baladžių sūžetų interpretavimas literatūrinėje kūryboje; baladžių ir šiuolaikinės televizijos masinės produkcijos (filmų, serialų) sūžetinės paralelės; istorijos interpretavimo skirtumai epinėse (ukrainiečių) dainose ir įvairių kūrėjų meniniuose filmuose; literatūrinių tekstų folklorėjimas; moteriško dainavimo kultūros savitumas; rankraštinė dainų sąsiuvinė tradicija; daina konkrečioje subkultūroje; dainynų iliustravimo tendencijos XVIII–XIX a.; baladės

atlikimo situacijų analizė; dainų varijavimo priežastys; kitataučio ar kitos šalies vaizdavimas dainose.

Beje, atsižvelgiant į šiųmetės konferencijos vietą, kai kurie jos dalyviai tikėjosi gerokai aktyvesnio rytų slavų folkloro tyrėjų dalyvavimo. Tačiau tenka apgailestauti, kad bent jau Baltarusijos folkloristai nepasinaudojo proga kiek išsamiau pristatyti tarptautinei auditorijai savąją dainavimo kultūrą ir jos tyrimų tendencijas. Šio „trūkumo“ neatpirkto ir pirmąją konferencijos dieną Mokslų akademijos atstovų perskaityti trys plenariniai pranešimai, pateikę baltarusių kalbos, istorijos, etnografijos ir folkloro tyrimų apžvalgą.

Jurgita Ūsaiytė

KOLEGOS PAGERBĖ ARVO KRIKMANNĄ

Šių metų liepos 21 dieną plačiai žinomam estų folkloristui akademikui Arvo Krikmannui sukako 70 metų. Šia proga Tartu literatūros muziejus ir Estijos mokslų akademija surengė tarptautinę akademinę tarpdalykinę konferenciją „Nuo žodžio link minties 3“. Rengėjai būsimų pranešėjų prašė kalbėti sukaktuviniškai artimomis temomis: apie smulkiuosius folkloro žanrus, perkeltinės kalbės, humoro teoriją ir liaudiškąjį humorą. Raginta nepamiršti pokštavimo apraiškų skirtinguose socialiniuose politiniuose kontekstuose, šiuolaikinių komunikacijos būdų įtakos komiškausiai folklorinei ar folklorėjančiai kūrybai.

Į konferenciją, vykusią rugsėjo 10–11 d., susirinko 44 pranešėjai iš keturiolikos Europos, Azijos ir Afrikos šalių. Daugiausia pranešimų parengė estų folkloristai. Iš kitų kraštų gausiausia buvo lietuvių delegacija – be apžvalgos autoriaus, jai atstovavo Aelita Kensemienė, Laima Anglickienė, Rita Repšienė ir Jurgita Macijauskaitė-Bonda. Neką atsilikę rusai, po tris žmones atvyko iš Suomijos ir Izraelio, po du – iš Latvijos, Bulgarijos ir Didžiosios Britanijos. Po vieną pranešėją sulaukta iš Vengrijos, Italijos, Airijos, Portugalijos, Švedijos ir Nigerijos.

Natūralu, kad tokia marga publika atsižvelgė ir įvairiausių tematikos pranešimus. Jų buvo galima klausytis dviejuose sekcijose – smulkiųjų žanrų ir humoro. Tik vienas antrosios dienos posėdis buvo skirtas mitologijos ir folkloristikos problemoms.

Dauguma pranešėjų atsižvelgė į rengėjų pageidavimą. Humoro sekcijoje daug dėmesio skirta socialistinio ir posocialistinio laikotarpio pokštavimams. Liga Strazda (Ryga) aptarė kai kurias politinių pokštų funkcijas tarybiniais metais, Liisi Laineste (Tartu) – bendras posocialistinio tarpsnio humoro tendencijas. Gausiai atsiliepta į kvietimą aptarti humoro apraiškas žiniasklaidoje ir moderniosiose komunikacijos priemonėse: Aimar Ventsel (Tartu) nagrinėjo subkultūrinių žurnalų komiksus, Marija Jelenevskaja (Haifa) – emigrantų humorą *ru.net* interneto portaluose. Guntis Pakalnis (Ryga) pristatė interneto pokštų apie Kalėdas ir Santa Klausą kolekciją, o apžvalgos autorius kalbėjo apie elektroninio pašto laiškų komizmo specifiką. Pora pranešimų skirta triksterio archetipui, jo bruožams įvairiuose pasaulio kraštuose. Jų autoriai – Jurijus Berezkinas (Sankt Peterburgas) ir Ana Stefanova (Varna). Stereotipišką kitataučių įsivaizdavimą savojo krašto folklore gvildeno Mare Kõiva, parengusi pranešimą kartu su Liisa Vesik (Tartu), ir L. Anglickienė su R. Repšiene. Būta net labai specifinių pranešimų. Antai Liina Paales (Tartu) aiškinosi, kuo paremti kurčnebylių juokavimai, Marlene Hugoson pasakojo apie Švedijoje populiarias Nobelio premijos teikimo banketų imitacijas.

Kaip minėta, konferencija buvo skirta A. Krikmannui pagerbti. Tai prisimindama, Outi Lauhakangas smulkiųjų žanrų sekcijoje pasakojo apie susirašinėjimą su akademiku paremiologijos temomis, jo įtaką savo darbams. Keletas pranešėjų domėjosi patarlių paralelėmis. Gyula Paczolay gilinosi į vienos vengrų patarlės įvairiuose šaltiniuose skelbimo istoriją. Pavelas Kacas ir Galit Hasan-Rokem (Jeruzalė) parengė bendrą pranešimą apie Irano ir Gruzijos žydų patarlių komunikacines funkcijas. Liudmila Fiodorova ieškojo frazeologinių ekvivalentų ir kvaziekvivalentų Fransua Rable romane *Gargantiua*

ir *Pantagruelis*, lygindama jį su Nikolajaus Liubimovo į rusų kalbą išverstu variantu.

Koncentruotasi ir prie šiuolaikinių reiškinių. Tai Tartu folkloristų tyrimų rezultatai. Piret Voolaid analizavo humoristines santrumpų interpretacijas kaip sociokultūrinį fenomeną, Anneli Baran aptarė frazeologizmų vartojimą interneto žiniasklaidoje, Risto Järvas – pasirėmimo frazeologizmu, kaip argumentu ir reakcija, atvejus *Delfi* portale.

Sunkiausia būtų keletu žodžių apibūdinti mitologijos ir folkloristikos sekcijos pranešimus. Urmas Sutropas iš Talino svarstė galimas estų dangaus dievo *Tarapita*, minimo Livonijos kronikose, vardo reikšmes, Jaanas Rossas pasakojo apie estų tautosakos garso įrašus Berlyno archyvuose, ten turimus kūrinius ir jų pateikėjus. Tikra egzotika europiečio ausiai padvelkė paskutinis sekcijos pranešimas – Oladele Caleb Orimoogunje iš Akonos (Nigerija) samprotavimai apie žodžio meno funkcijas Jorubos tautelės sveikatos apsaugos sistemoje.

Tokia marga konferencijos mozaika. Jos programa ir visų, ne tik čia paminėtų, pranešimų tezės dar prieš renginį buvo paskelbtos internete. Susidomėjusiesiems tereikia susirasti estų folkloro svetainėje *Eesti Rahvaluule* konferencijos puslapį <http://www.folklore.ee/rl/fo/konve/2009/kriq70> ir jame esančias nuorodas į programą ir tezes.

Reikia pridurti, kad naudingos informacijos buvo galima pasisemti ne tik posėdžiuose. Konferencijos dalyviai ir svečiai galėjo apžiūrėti Elizabeth Warner fotografijų parodą „Rusijos kaimas britės akimis“ (*The Russian Village through British Eyes*), taip pat vyko naujų ir seniau parengtų Tartu literatūros muziejaus leidinių paroda-pardavimas, patys naujausi darbai buvo pristatomi tarp posėdžių. Antai 2007 m. sausio mėnesį Tartu įvyko tarptautinis simpoziumas, skirtas posocialistinio humoro problemoms. A. Krikmannas kartu su Liisi Laineste atrinko dvylikos autorių straipsnius ir sudarė rinkinį *Permitted Laughter: Socialist, Post-Socialist and Never-Socialist Humour* (beje, čia skelbiamas ir mūsų tautietės Jūratės Kavaliauskaitės straipsnis apie pramoginę LNK laidą „Dviraičio šou“).

Amerikietis paremiologas Wolfgangas Miederis kolegos ir draugo sukakčiai parengė ir Vermonte išleido jo darbų rinkinį *Proverbs Semantics: Studies in Structure, Logic and Metaphor*. Čia skelbiami aštuoni 1974–2008 metais A. Krikmanno parašyti straipsniai anglų kalba su leidėjo ir autoriaus įžangomis. Itin gausiai susirinkusiai publikai knyga pristatyta oficialiame Tartu katedroje vykusiame jubiliejiniame vakare.

Džiugu, kad į Tartu galėjome nuvežti dovaną, kuri garbųjį sukaktuvininą išties labai nudžiugino. *Lietuvių patarlių ir priežodžių* sąvado antrasis tomas – vienas naujausių mūsų kolegų leidinių. Jis rengtas ilgus metus, dar vadovaujant šviesaus atminimo bendradarbiui, lietuvių patarlių sistemos autoriui Kaziui Grigui. Pasak akademiko, jam džiugu matyti knygoje savo gero draugo pavarde, ši dovana dėl to jam tampanti dar brangesnė.

Konferencija baigėsi. Ją tęsia pranešimuose ir diskusijose girdėtų minčių apmąstymai. Rengėjai skaitytus pranešimus tikisi paskelbti straipsniais savo leidžiamame žurnale *Folklore*. Tačiau tai nebus vienintelis išvykos į Tartu rezultatas. Tai buvo dar vienas besimezgančio bendradarbiavimo tarpsnis, vedantis dažnesnių kontaktų ir galbūt bendrų projektų link.

Povilas Krikščūnas

KONFERENCIJA PRIE DIONIZO POŠKOS BAUBLIŲ

2009 m. rugsėjo 18 d. Bijotuose, prie Dionizo Poška Baublių įvyko mokslinė konferencija „Ažuolas baltų ir kaimyninių tautų kultūroje“. Ją surengė Šilalės rajono savivaldybė kartu su Vilniaus pedagoginiu universitetu, Lietuvos Respublikos etninės kultūros globos taryba prie LRS, Bijotų seniūnija ir vietos pagrindine mokykla, Šilalės Vlado Statkevičiaus muziejumi. Konferenciją atidarė ir jos dalyvius pasveikino Šilalės savivaldybės meras Albinas Ežerskis.

Pirmoji pranešimą „Kultūrinis azuolo konceptas dainose“ perskaitė dr. Bronė Stundžienė. Medžiai dainos diskurse turi tam

tikrą religinį ar kultūrinį kodą, kurio raktą atskiruose dainų variantuose ieškoma nuo pirmųjų lietuvių dainų interpretacijų, siekiančių XIX a. pradžią. Dainose prieš akis atsiveria išgryninta ir skaidri biologinė augalo lemtis: jis auga, žalioja, žydi, nokina vaisius, meta lapus, vėl krauna pumpurus, kartais jis nukertamas ir iš jo padaromi įvairūs buičiai reikalingi daiktai. Panašiai ir žmogus auga, bręsta, tuokiasi, augina savo vaikus. Ši poetinė paralelė byloja apie mūsų protėvių puoselėtą ir realiai patirtą žmogaus ir gamtos harmoniją, kuri dabartinais laikais tapo nepasiekiamai tolimu idealu. Pranešėja aptarė pagrindinius ažuolo motyvus ir ažuolinės medienos panaudojimo kultūrinės potekstės dainose, pasiremddama konkrečiais tektais aiškios dainų simboliką ir apeiginę retoriką.

Giedrė Bufienė pranešime „Ažuolas lietuvių patarlėse ir priežodžiuose“ pirmiausia apžvelgė tradicinius priežodinius palyginimus, kurie sudaro gausiausią ažuolą mininčių posakių grupę. Toliau gilinosi į patarlių vaizdus: kuriomis ažuolo savybėmis grindžiamas metaforinis reikšmės perkėlimas, kaip ažuolas formuoja vaizdų branduolius ir su kokiomis kitomis realijomis juose siejamas, koks ažuolo įvaizdžio, kaip stilistikos elemento, vaidmuo patarlių ekspresijoje.

Net du pranešimus perskaitė prof. habil. dr. Stasys Skrodenis, itin daug jėgų ir širdies šilumos atidavęs šiai konferencijai. Jis sakosi daręs tai su džiaugsmu, pasinaudodamas reta galimybe sugrįžti į savo jaunystę, pasivaikščioti gimtinės takeliais. Pirmasis pranešimas – „Baublio gimimas“ – apie žemaičių bajoro, rašytojo ir istoriko D. Poškos 1812 m. Bijotuose įkurtą pirmąjį Lietuvoje originalų senienu muziejų, šio svarbaus kultūros židinio reikšmę krašto istorijoje. D. Poškos dvarelyje lankėsi poetas Adomas Mickevičius, istorikai Ivanas Loboika, Tadeušas Čackis, vietiniai Raseinių krašto šviesuoliai bajorai, Lietuvos istorijos klausimais su D. Poška konsultavosi Vilniaus universiteto profesoriai. Antrajame pranešime – „Didysis ažuolas suomių runose ir lietuvių dainose“ – autorius pristatė suomių epo „Kalevala“ runą apie išaugusį milžinišką ažuolą, kurį nukerta stebuklingas kirtėjas (panašus siužetas yra ir estų epe „Kalevo sū-

nus“); dar nuo XIX a. pabaigos tyrėjai kėlė hipotezę apie baltišką šios runos kilmę. Paleobotanikos duomenys rodo, kad ažuolas po ledynmečio pamažu skynėsi kelią į Šiaurę, bet Pabaltijo finų kraštuose, ypač Suomijoje, yra retas ir ne toks didingas medis. Todėl jo išaukštinimas poetinėje kūryboje siejasi su indoeuropiečių požiūriu į ažuolą kaip dievų medį ir pasaulio struktūros simbolinį modelį. S. Skrodenis papasakojo apie naujausius suomių mokslininkų tyrimus, atskleidė ne tik baltų, bet ir galimą slavų tautosakos įtaką runai.

Prof. habil. dr. Libertas Klimka pranešimą „Ažuolo mitologiškumas“ pradėjo nuosekalia istorinių šaltinių apžvalga. Pradedant misionieriumi Jeronimu Prahieškiu (XIV–XV a. sandūra), apie išskirtinę ažuolo reikšmę baltų religijoje yra rašęs Simonas Grunau, Petras Dusburgietis, Motiejus Strijkovskis, Motiejus Pretorijus ir kiti. Ažuolas apeigose, skirtose griaustinio dievui, senovėje būdavo naudojamas dvejopai: tikėta, kad jame pasireiškia Perkūno dvasia, kartu ažuolas buvo atnašaujamas (deginamas) Perkūno garbei. Mitinėje mąstysenoje ažuolas įgyja Pasaulio medžio bruožų. Jo mitologizavimas atsispindi ir dainose. Kad Lietuva senovėje buvo ažuolų kraštas, įrodo ir vietovardžiai – *Ažuolynė*, *Paąžuoliai*, *Ažuolytė*, *Ažuolija* ir kt.; Lietuvos vietovardžių sąrašuose ažuolai paminėti iš viso 74 kartus. Autorius pabrėžė, kad ažuolas lietuviui visais laikais išliko archetipiniu gyvybingumo, stiprybės, kartų ryšio simboliu.

Dr. Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė pranešime „Ažuolai Girdiškės bažnyčioje, arba Netradiciniai altoriai tradiciniuose žemaičių pasakojimuose“ nagrinėjo tarpukariu kunigo Kazimiero Andriukaičio Girdiškės bažnyčioje pastatytą natūralių ažuolų altorių atsiradimo istoriją, jų įtaką dvasiniam Girdiškės ir aplinkinių parapijų žmonių gyvenimui ir pamaldumui. Folklorizuoti tėvų bei senelių pasakojimai apie altorių statybą, jų puošimą šventųjų paveikslais ir skulptūromis tebėra gyvi šiandieninių vietos gyventojų atmintyje. Neatsiejama šio žodinio kultūros paveldo dalis – prisiminimai apie daugiau kaip trisdešimt metų Girdiškėje klebonavusį ir unikalūs altorius sukūrusį kunigą K. Andriukaitį,

kūrybingą, darbštą, originalaus būdo ganytoją. Pasakojimai, kuriais remtasi pranešime, užrašyti 2008 metų vasarą Girdiškėje ir jos apylinkėse vykusios ekspedicijos metu.

Šilalės kraštiečių draugijos pirmininkas istorikas Virginijus Jocys perskaitė pranešimą „Dionizo Poškos Baublys – altana, pavėsinė?“ Išaiškinęs *altanos* terminą, daugiaplanę jos paskirtį ir architektūrinę formą, autorius sutelkė dėmesį į Baublį. Nors ir turėjęs visus altanos požymius, jis gerokai pranoko įprastą parko statinį. Kaip tūkstantmetis gamtos kūrinys, išlaikęs sakralumą ir suasmenintą vardą, Baublys tapo neatskiriama D. Poškos veiklos ir jo įvaizdžio dalimi, simbolizavusia XIX a. pradžios žemaičių kultūrinį sąjūdį. Lietuvoje pasklido daugybė Baublio brolių ir seserų – išskobtų iš medžio (ąžuolo, gluosnio, vinkšnos ir kt.) poilsio namelių, altanų. Kiekvienas iš mūsų, pasak pranešėjo, gali turėti savo baublį-altaną, kur būtų miela pabendrauti su geru pašnekovu, pabūti vienam, kur aplankyti kūrybiniai polėkiai. Išskobtas medis turi aurą – per šimtmečius sukauptą gerą energiją.

Itin didelio klausytojų dėmesio sulaukė ir paskutinis pranešimas – „Dionizo Poškos muziejaus, kaip paveldo objekto, ateities vizijos“. Jį rengė du pranešėjai: Šilalės rajono savivaldybės mero pavaduotojas Jonas Gudauskas ir Bijotų seniūnas Steponas Jasaitis. Baubliai, kaip gamtos ir istorijos paminklas, yra unikalūs, analogų pasaulyje neturintis objektas. Muziejus kasmet pritraukia apie 20 tūkstančių lankytojų, nors jo pirmą kartą šlovė gerokai priblėsusi, vertingi eksponatai išsklidę, o pastatai sunykę. Teisėta muziejaus savininke tapusi Šilalės rajono savivaldybė turi ambicijų Baublius paversti europinio lygio muziejumi – tokiu kultūros židiniu, kuris būtų pritaikytas ir turizmui. Artimiausiu metu numatyta suremontuoti griūvančius Baublių pamatus, sutvarkyti malūną ir parką, senosios mokyklos pastate įrengti nuolatinę ekspoziciją, kuri atspindėtų D. Poškos laikų kultūrą. Ateityje bus teikiamos apgyvendinimo ir minimalaus maitinimo paslaugos, kad Baubliai galėtų tapti tarpine ilgesnio sustojimo vieta. Geografiniu požiūriu tai bus labai patogus turistams, nes Bijotai yra greta magistralės Vil-

nius–Klaipėda. Siekiant šio tikslo, jau atlikti pirmieji konkretūs darbai: parengtas projektas, gauta pinigų muziejui ir jo aplinkai sutvarkyti, organizuojami kultūriniai renginiai. Bijotų seniūnijos iniciatyva Vyšniakalnis (Ąžuolija), kur augo tūkstantmečiai Baublių ąžuolai, yra apsodintas ąžuoliukais. Rūpestingų rankų puoselėjami Baubliai gali drąsiai pasitikti savo 200 metų sukaktį, kuri bus pažymima 2012 metais.

Negalėjusios dalyvauti konferencijoje Gražinos Kadžytės pranešimą „Stelmužės ąžuolas Zarasų krašto tautosakoje ir naujosios tradicijoje“ trumpai referavo kraštotyrininkė Irena Seliukaitė. Kaip garbės svečias, konferencijoje dalyvavo ir Simono Stanevičiaus bendrijos pirmininkas prof. habil. dr. Juozas Girdzijauskas.

Išskirtinis šios konferencijos bruožas – itin daug rengėjų. Tačiau liaudies išmintis apie daugelį auklių šį kartą nepasitvirtino. Viskas buvo surengta labai sklandžiai, numatytos net menkiausios smulkmenos. Konferencija vyko specialiai pastatytoje palapinėje, kuri sunkiai galėjo sutalpinti gausiai dalyvavusius rajono mokytojus, šviesuolius ir visus, kurie yra neabejingi Baublių likimui. Konferencijos dalyviai dėkingi už galimybę apžiūrėti garsiuosius Girdiškės bažnyčios altorius ir parapijos namuose dalyvauti diskusijoje ir šventinėje vakarienėje. Konferencijos medžiaga ketinama išleisti atskiru leidiniu.

Giedrė Bufiienė

XXV EUROPOS ETNOMUZIKOLOGŲ SEMINARO TEMA – ATLIKIMAS

2009 m. rugsėjo 18–22 d. netoli Londono, universitetiniame Milton Keynes mieste lyje, įvyko XXV Europos etnomuzikologų seminaras (ESEM). Jo rengėjai Laura Leante ir Martinas Claytonas pakvietė aptarti atlikimo meną. Atlikimas nuo seno domino etnomuzikologus, nes tradicinis muzikavimas visada buvo audiovizualinis reiškinys. Tik įpratus klausytis radijo ar iš įrašų skam-

bančios muzikos, atlikėjų ir klausytojų bendravimas, veido išraiškos, gestai ir kita ėmė atrodyti kaip šalutiniai dalykai, ne tokie svarbūs, kaip atlikimo technika ir garso kokybė. Tad pranešėjai buvo kviečiami panagrinėti muzikavimo kontekstą: kaip liaudies muzika susijusi su apeigomis, šokio judesiais, kokios įtakos atlikimo menui turi aplinka ir klausytojų reakcija.

Paaiškėjo, kad įsigilinti į pasiūlytą temą labai padeda nuolatine etnomuzikologų pagalbini ke tapusi vaizdo technika. Žiūrint spontaniško pasidainavimo ar folkloro koncerto įrašą, galima pastebėti daugiau detalių, negu prisimenant renginį, nes patirti išpūdžiai blanksta, susilieja į bendrą visumą, o įrašė aiškiai matyti, kaip viskas vyko. Naudojant šiuolaikinę vaizdo medžiagos analizės metodiką (ją kuria Milton Keynes universitete dirbančių muzikologų grupė), galima suteikti folkloro reiškiniams struktūrą, suvokti jų makroformą, taip pat pasižymėti svarbiausius muzikavimo pokyčius ir mėginti išsiaiškinti jų prasmę.

Apžvalgos autorei didžiausią išpūdį paliko sudėtingų tradicinio muzikavimo reiškinių tyrimai, pavyzdžiui, Richardo Widdeso pranešimas apie giedojimą Nepale vykstančioje ir tūkstančius maldininkų sutraukiančioje religinėje šventėje; jame giedojimas buvo nagrinėjamas kaip itin sudėtingo socialinio reiškinio dalis. Įsiminė ir Giovanno Giuriati pranešimas apie Montemarano Užgavėnių karnavalą. Buvo aiškinamasi, kas gi vyksta, kai persirengėlių grupė, šokdama tarantelą, keliauja per senamiestį, susitinka persirengėlius, atėjusius iš naujamiesčio, surengia muzikantų varžytuves, susistumdami ir grįžta atgal, o eiseną lydintys muzikantai – klarnetistas, akordeonistas ir būgnininkas – nepavargdami groja, palaikydami šokio ritmą ir siautulingą nuotaiką.

Gerda Lechleitner, lygindama filmuotus Vienoje gyvenančių žydų muzikavimo įrašus, aiškiai parodė, kaip skiriasi atlikėjų ir klausytojų elgesys koncerte, surengtame muzikos mokykloje, ir miesto parke vykstančiame folkloro festivalyje. Pranešėja kvietė gerai įsiklausyti ne tik į muzikavimą, bet ir po jo pasigirstančius plojimus, palyginti, kaip skir-

tingai skamba tylūs, mandagūs ir garsūs, atlikėjus uždegantys ir palaikantys plojimai. Ewa Dahlig-Turek, kalbėdama apie lenkų tradicinį smuikavimą, taip pat teigė, kad auditorijos vaidmuo yra labai svarbus. Pasak jos, tradicinis smuikavimas yra tarsi kompromisas tarp smuikininko kūrybiškumo (individualių estetinių kriterijų) ir šokėjų keliamų reikalavimų (kolektyvinių estetinių kriterijų).

Savitą seminarą perskaitytų pranešimų grupę sudarė „etnomuzikologiniai tyrimai įrašų studijoje“. Mokslininkams rūpėjo išsiaiškinti, kas vyksta, kai daromas įrašas, t. y. auditorija yra tiktai numanoma, atlikėjai ją tik išivaizduoja. Paaiškėjo, kad ir studijoje atlikėjai nemažai gestikuliuoja, rankų, galvos, kūno judesiais perteikia savo išgyvenamas emocijas, „piešia“ melodijos liniją, muša ritmą, tarsi diriguoja savo atliekamus kūrinius. Įdomių dalykų galima sužinoti ir įjungus filmavimo kamerą aparatinėje, kur atlikėjai žiūri ir komentuoja ką tik padarytus įrašus. Čia galima surinkti duomenų apie tai, kaip muzikantai verbalizuoja savo atliekamą muziką, kokiais palyginimais nusako garso išgavimo subtilybes.

Seminare buvo perskaityti ir trys lietuvių etnomuzikologų pranešimai. Rūta Žarskienė kalbėjo apie meksikiečių liaudies dainą „Aš nupirksiu batukus tau“, virtusią lietuvių liaudies dainą, domėjosi, kaip šią dainą interpretuoja kaimo muzikantai, kaip keičia, priartindami prie tradicinio fokstroto ar romanso. Austė Nakienė pakvietė pasiklausyti pirmųjų lietuviškų chorų ir liaudies dainininkų įrašų; pasak jos, praėjusio amžiaus pradžioje choris-tai dainavo panašiai kaip kaimo dainininkai, liaudiška ir išlavinta dainavimo manieros dar nebuvo išsiskyrusios. Rytis Ambrazevičius pasakojo apie liaudiško dainavimo ritmo netolygumus, esą ritminės vertės, mūsų suvokiamos kaip lygios, iš tiesų yra nelygios, akustiniais matavimais galima atskleisti jų mikronelygumus.

Per keturias dienas buvo galima išgirsti labai įvairių pranešimų, atskleidžiančių tiek tradicinio muzikavimo įvairovę ir atlikimo meno sudėtingumą, tiek mokslininkų požiūrių įvairovę. Vieniems rūpėjo kompleksiški reiškiniai, kitiems – paprasta ausimi negirdimi,

tik matavimais aptinkami atlikimo skirtumai. Paminėtinas dar vienas daugelio pastebėtas atlikimo meno pokytis – šypsena. Prieš šimtą metų atlikėjai paprastai grieždavo ar dainuodavo rimti, susikaupe, o dabar, išėję į sceną, jie dažniausiai šypsosi. Gal šypotis scenoje tapo įprasta tuo pat metu kaip ir fotografijoje? Kur atsirado ir kada išgalėjo dabar jau įprastas su malonumu muzikuojančio atlikėjo įvaizdis?

Austė Nakienė

KONFERENCIJA „KŪRYBA KAIP KARTOTĖ: LIAUDIES MENO TĖKMĖ“

Tradiciškai rudenį Lietuvių literatūros ir tautosakos institute rengiama folkloro konferencija. Šiemet ji vyko 17-ąjį kartą – spalio 8–9 d. ir buvo skirta Jono Balio 100-mečiui. Konferencija rengta kartu su Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultetu. Dėl šio bendradarbiavimo konferencijoje dalyvavo ir profesorius PhD Egilis Bakka – svečias iš Norvegijos, Folklorinės muzikos ir šokio tarybos centro (*Center of Council for Folk Music and Folk Dance*) steigėjas ir vadovas, už veiklą šioje srityje apdovanotas Norvegijos karališkuoju ordinu.

Šių metų konferencijai pasirinkta kūrybingumo tema, ji perprasminta susiejus kūrybingumą su kartote. Kviesta kalbėti ne tik apie pačius kūrybingiausius, savičiausius folkloro pateikėjus, bet ir tyrinėti kūrybingumą, esantį nežymiuoju kasdienybės modalu, atsigręžiant į gyvą liaudies meno procesą, pagrįstą perėmimu ir kartojimu. Konferencijai iškeltas klausimas: ar veiksmo kartojimas, kaskart tam veiksmui nežymiai kintant, gali būti laikomas kūrybiniu procesu? Ar žinoma daina varijuojanti dainininkė gali būti laikoma kūrybiška? Jeigu kūryba laikytume ir kartojimą, keistusi pati kūrybingumo sąvoka: vietoj didingos unikalios romantinės kūrybos iškiltų asmens raiška kaip suvokimo steigties aktai.

Pakiliais ir turiningais sveikinimo žodžiais konferenciją pradėjo Instituto direk-

torius Mindaugas Kvietkauskas. Be kitų dalykų, pastebėdamas, kad ir šiandien, mokant kūrybinės raiškos, praktikuojami tie patys kartojimo, imitavimo būdai, sugretino profesionaliosios ir neprofesionaliosios raiškos formas, atsigręždamas į patį kuriančio žmogaus fenomeną.

Konferencija kvietė dalyvius susiburti dviem dienoms ir dalyvauti joje ištisai. Tačiau tokia prabanga kai kuriems pranešėjams, ypač skaitantiems universitetuose paskaitas, nebuvo įmanoma. Konferenciją pradėjo po savo pranešimo pas studentus išskubėjęs dr. Rytis Ambrazevičius. Jo pranešimo tema – varpų skambesio pamėgdžiojimai. Mimezė, viena iš kūrybos procesą aiškinančių estetinių kategorijų, konferencijos temai atrodė būtina. R. Ambrazevičius pamėgdžiojimams analizuoti pasirinko fizikinius metodus. Jie leido įrodyti, kad didžiųjų ir mažųjų varpų akustinės savybės artimos pamėgdžiojimuose juos atitinkančių balsių akustinėms savybėms. Pranešimas sulaukė daugybės klausimų, išgryninusių siūlymą akustinius mėgdžiojimus glaudžiau sieti su konkrečių kalbų fonetinėmis sistemomis.

Aušra Žičkienė kalbėjo apie šiandien paplitusį himnų kūrimo reiškinį, kurį galime suprasti kaip reprezentacinį ar bandantį įtvirtinti įvairiausias tapatybes, suburti bendruomenes. Kaip parodė pristatyta medžiaga, dalis himnų yra sukurti, skelbiami interneto svetainėse, bet nėra prigiję. Šio reiškinio plitimą rodo ir pranešėjos pristatyti jį ironizuojantys *hakerių* ir kitokie himnai.

Apie naująjį folklorą buvo perskaityti trys pranešimai svečių iš Vytauto Didžiojo universiteto. Pranešėjos rėmėsi Etnologijos ir folkloristikos katedros rankraštyne sukaupta šiuolaikinio folkloro medžiaga. Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė pristatė šiuolaikinius tostus, Laimutė Anglickienė – šurpes, Živilė Dapšauskaitė – atminimus. Pateiktų folkloro žanrų gyvavimą intensyviai palaiko interneto galimybės. Tiek šurpės, tiek tostai randami atskiruose tinklalapiuose ir tai daro įtaką jų formai, paplitimui ir, kas, atrodytų, ypač svarbu, jų gyvavimo pobūdžiui. Pranešėjos įvardijo pagrindines pristatomų tekstų temas, dažniausius varijavimo būdus, G. Skabeiky-

tė-Kazlauskienė nuodugniau kalbėjo apie tarptekstinius, tarpžanrinius tostų saitus.

Leonardas Sauka pranešimą skyrė savičiausiems ir kūrybingiausiems pasakos „Eglė žalčių karalienė“ variantams. Jis pristatė įdomiausius pateikėjus, pateikė labiausiai nutolstančius varijavimo atvejus. Pavyzdžių analizės pranešėjas praturtino pasakojimo kontekstais, fiksuotomis pastabomis apie paties pasakotojo reakciją į savo pasakojimą, čia pat gailėdamasis, kad dažnai tokios reakcijos liko neužrašytos.

Kūrybingųjų pateikėjų analizę, kurios folkloristika seniai laukia, iš dalies pratęsė Bronė Stundzienė, po bendrų įvadinių pastabų sustojusi prie Kristinos Skrebutėnienės, garsios dainininkės iš Tverėčiaus apylinkių, repertuaro. Svarstydamą unikalį dainininkės repertuaro dalį, kėlė hipotezę, kad tai, kas originalu lietuvių folkloro kontekste, gali turėti atitikmenų tarp baltarusių dainų. L. Sauka priminė, kad prie K. Skrebutėnienės repertuaro išgarsinimo prisidėjo šiemet šimtąjį jubiliejų švenčiantis Jonas Balys, paskelbęs apie šią dainininkę nuodugnią publikaciją.

Į konferencijos kvietimą konceptualizuoti folkloru besireiškiančio kūrybingumo prigimtį atsiliepė Viktorija Daujotytė, tuo pagausindama ir konferencijos klausytojų būrį. Atsargiai imdamasi kalbėti apie tautosaką, jos gyvavimo būdą, iškėlė kartojimą kaip ontologinį principą, svarbų tautosakos supratimui. Ji išryškino perėmimo ir perdavimo būtinybę, atskleisdama ją ne kaip mechaninę ar savaimingai užtikrintą spontaniką, bet kaip veiksmą, kylantį iš atkaklios, įkyrios nuojautos, kad yra *kažkas*, ką reikia suprasti ir sakyti. Be šio neapibrėžto *kažko* perdavimo perėmimo – kartojimo „mechanika“ sutriktų. Pranešėja kalbėjo ir apie tai, kaip kūrybinga sąmonė pastebi pasikartojimus, pasikartojimais grįžta ir kartu yra pasikartojimo veikiamą. Pakartojama tai, kas vertinama, ir drauge kartojimu sutvirtinama. Apie perėmimo struktūras, galimybę nugludinti formą, apie tradiciją, kuri gaubia ir tada, kai siekiama nuo jos atsiskirti. Apie autentiškumo sąvoką. Apie pakartojime slypinčią galimybę nepasikartoti V. Daujotytė kalbėjo atskleisdama bendrą folkloristų ir literatų tyrimų plotmę.

Jurga Jonutytė toliau rutuliojo profesorės mintį apie kartotėje imanentiškai slypintį kūrybingumą, pasitelkdama judesio, veiksmo ir įvykio perskyrą. Ji išskleidė kūrybos ir kūrinio, kaip vienetinio, nesikartojančio įvykio, sampratą, susiformavusią per pastaruosius šimtmečius. Įvykis visada yra virš kasdienių veiksmų. Tuo tarpu veiksmas, pasak pranešėjos, yra perduodamas išmokstant jį pakartoti, bet tai nėra mechaninis kartojimas, tai valia veiksmui, apimanti visą veikiantį žmogų. Įvykio ir veiksmo sąvokas J. Jonutytė pasitelkė skirdama giedamos religinės giesmės kaip veiksmo, įsiterpusio į gyvenimo praktiką, ir religinės giesmės kaip įvykio-kūrinio atlikimą scenoje.

Giedrė Šmitienė kalbėjo apie folkloro pateikėjams būdingą jutiminę kalbą, t. y. kalbą, kuria ne tik pasakoma, bet ir juntama, būnama sakant. Taip pat apie dainų ir pasakų varijavimus kaip apie kalbinius pokyčius, kuriuos išjudina poreikis ir būtinybė justi tai, ką kalbi, atliepti kartojamam pasakojimui. Apie kūrybingumą, kuris reiškiasi ne teminiu, bet procesualių stiliaus lygmeniu, atsiveria kartu su kalbančiuoju, pasakojančiu žinomą siužetą.

Į šių laikų problemų ratą įsuko Gražina Kadžytė, kalbėjusi apie folkloro padėtį šiandienos visuomenėje – atkuriamose ir inscenuojamose šventėse, etnokultūrinuose renginiuose ir t. t. Pranešėja pamėgino atskirti folkloro autentišką ir jo adaptacijas scenai, kalbėjo apie atradimus ir praradimus, ieškant įvairesnių, modernėjančiai visuomenei priimtinių raiškos būdų. Iš įkaitusių konferencijos dalyvių diskusijų paaiškėjo, kad šiuolaikiniam procesui, jo vertinimo ir norminimo kriterijams suvokti skiriama per mažai pastangų ir dėmesio. Diskusijoms pirmininkavusiam Vykintui Vaitkevičiui beliko apibendrinti, kad darbo, įvardijant gyvo šiuolaikinio proceso reiškinius, jų vertinimo ir modeliavimo tendencijas, išties apstu.

Šiuolaikinės situacijos analizę tęsė Asta Venskienė, kalbėjusi apie tautodailę. Į tautodailininkų kūrybinę veiklą žiūrėdama kaip į savirealizacijos priemonę, savo būsenų, jausmų išraišką, laisvalaikio praleidimo formą, papildomą pajamų šaltinį ir t. t., pranešėja išryškino naujas tautodailininkų tendencijas.

Viena iš paradoksalesnių – autorizuoti ir net patentuoti technologijas.

Vilma Daugirdaitė kalbėjo apie tai, kaip žinomi tradiciniai siužetai ir motyvai vartojami naujose situacijose; kaip perinterpretuojami tradiciniai motyvai ir kartu kaip tradiciniai motyvai padeda interpretuoti naujas situacijas. Pranešėja nagrinėjo naujai užrašytus pasakojimus žydų turto tema.

Austė Nakienė priminė, kaip Mikalojus Konstantinas Čiurlionis kritikavo XX a. pradžios lietuvišką muziką, priekaištaudamas dėl iš lenkų dainų perimtų ypatybių, taip pat ir dėl patriotinių dainų lenkiškomis melodijomis. Pranešėja aptarė vyravusius ir M. K. Čiurlionio taikytus dainų harmonizavimo principus. Po pranešimo, diskusijos metu, keltas klausimas, kaip būtų galima apibrėžti, įvardyti M. K. Čiurlionio jausmą ir gintą tikrąjį lietuviškos dainos būdą, kurio jis siekė ir kuris labiausiai išlaikomas kompozitoriaus harmonizuotoje dainoje „Bėkit, bareliai“.

Kaip populiarį meksikiečių daina apie raudonus batukus pradėta dainuoti Lietuvos kaime, pasakojo Rūta Žarskienė. Ji pristatė ir meksikietiškus variantus, ir istoriniais faktais grįstą versiją apie konkrečius asmenis, tarpininkavusius skolinantis šią dainą. Taip pat pateikė daugybę variantų, rodančių, kaip daina prigijo Lietuvoje. R. Žarskienės ir A. Nakienės pranešimai išsiskyrė informacijos ir žaismingos elegancijos sanderme, atsiradusia galbūt dėl abiejų pranešėjų tarptautinėse konferencijose kaupiamų įgūdžių.

Aistė Andriušytė kalbėjo apie tradicinę lietuvių architektūrą, išvelgdama giluminius struktūrinius bruožus, kurie vienija laiko tėkmėje kintančius kaimo architektūros pavidulus. Tikėtina, teigė pranešėja, kad yra tam tikri erdvę formuojantys principai, atitinkantys

krašto dvasią. A. Andriušytė užsiminė ir apie praktinį aspektą, keldama klausimą, kurios etninės architektūros vertybės ir kokiu būdu yra puoselėtinios. Pranešimas ragino tęsti diskusijas, kiek ir kaip įmanoma apibrėžti lietuviškumą ne per paviršines konkrečias detales, kartojamas atskiras formas, bet kaip kryptis, vektorius, simbolines nuorodas, kurių ribose galimos variacijos.

Gediminas Karoblis ir Egilis Bakka skaitė bendrą metodologinį pranešimą apie tai, kas užrašytuose folkloriniuose šokiuose gali būti laikoma invariantu. Nuosekliai pristatydami vaizdinę medžiagą, akivaizdžiai rodančią, kaip skirtingai tame pačiame krašte kartu susirinkę žmonės šoka tą patį šokį, kreipėsi į auditoriją klausdami, kas visiems matytiems variantams yra bendra. Šypsena lydėjo visus klausytojų bandymus subendrinti. Tokiu būdu pranešėjai atskleidė invarianto problemos gilumą. Šis paskutinis posėdis ypač gerai parodė, kaip kartotės kūrybingumo pripažinimas koreliuoja su bendresniu metodologiniu klausimu. Toldami nuo gyvos dainų, pasakų, šokių egzistavimo terpės, tyrinėdami, o ypač sistemindami, lyg ir sąlygiškai skiriame būdingiausias atvejus – invariantus. Nors ir sąlygiškai išskirti, invariantai ima veikti kaip etalonai, sudarantys prielaidas kalbėti apie tikruosius tekstus – autentiškus, senuosius, ir pagal juos vertinti visus kitus. Posėdžiui pirmininkavusi Dalia Urbanavičienė pridūrė, kad E. Bakkos vadovaujamas Norvegijos Folklorinės muzikos ir šokio tarybos centras, jo praktika išsiskiria dėmesingumu atskiriems variantams.

Konferencijos rengėjai dėkoja visiems pranešėjams, pirmininkams ir klausytojams, susibūrusiems spręsti kūrybingumo ir kartotės klausimų folklore.

Giedrė Šmitienė